

Glagolski vid i imperativ u slavenskim jezicima

(Rosanna Benacchio: *Вид и категория вежливости в славянском императиве: Сравнительный анализ*, Slavistische Beiträge, Bd. 472, Verlag Otto Sagner, München – Berlin, 2010.)

U ovoj su knjizi predmetom analize pragmatička značenja kategorije uljudnosti u odnosu na glagolski vid i imperativ, što dosad nije bilo proučeno na način kako je to teorijski, metodološki i lingvistički učinila autorica. Ponajprije je cilj i svrha ove znanstvene studije usporedba navedene problematike u ruskome jeziku s drugim suvremenim slavenskim jezicima. Ruskome jeziku svojstven je razvijen sustav uporabe nesvršenoga vida i posebice razvijena struktura uporabe kategorije uljudnosti, međutim mnogovrsni modeli izražavanja navedene kategorije nisu opći model i za druge slavenske jezike.

Sadržajna i strukturna cjelina knjige nastala je na temelju autoričina proučavanja odnosa glagolskoga vida i imperativa u domeni kategorije uljudnosti u prethodno objavljenim znanstvenim radovima u kojima je tematika bila usmjerena na proučavanje toga odnosa i posebice uljudnosti s teorijskoga aspekta i onoga u kojemu je taj odnos autorica promatrala pojedinačno ili općenito u određenim slavenskim jezicima. Za odnos glagolskoga vida i imperativa bitna je činjenica da se u formi imperativa temporalnost pojavljuje ograničeno. Sličan tomu, iako zapravo i u određenoj mjeri različit, jest i odnos glagolskoga vida i infinitiva, barem što se tiče same temporalnosti koja je kao i u imperativu isključena u infinitivu.

Knjiga je podijeljena na tri glavne cjeline, a svaka se od cjelina grana na poglavlja i potpoglavlja. U prvoj se cjelini, posebice usmjerenoj ruskome jeziku, izlažu teorijske osnove istraživanja, ponajprije u vezi s kategorijom uljudnosti.

U okviru te cjeline u uvodnome dijelu autorica iznosi temeljne postavke ciljeva i metoda istraživanja te kriterije analize. Prvo je poglavlje usmjereno na primarna vidska značenja pri uporabi ruskoga imperativa, a razlaže se prema temeljnomu vidskome odnosu – svršenome i nesvršenome vidu, uzimajući pritom u obzir značenja učestalosti, trenutnosti i ostvarenosti. Autorica analizu u načelu temelji na vidskim parnjacima glagola radnje, a donekle isključuje glagole stanja, zbivanja te jednovidne glagole (*imperfectiva tantum*).

Što se tiče kategorije uljudnosti u odnosu na vid i imperativ, u knjizi se razmatraju primjeri obraćanja ‘na Vi’ prema jednoj osobi (formalno obraćanje), te oni u obraćanju ‘na ti’ prema jednoj osobi ili pri neformalnome obraćanju prema više osoba.

Prema autorici, glagolski vid u ruskome jeziku imperativnim oblicima može pridavati više ili manje nijansu uljudnosti. Tako npr. nesvršeni vid (NSV) (pri obraćanju jednoj osobi, npr. *Садумесь!*) ima uljudan ton (kao npr. i u izričajima *Садумесь* (пожалуйста!) ili *Не стесняйтесь, садумесь!*). S druge strane, isti oblik imperativa (npr. u izričaju *Сколько раз повторять вам? Садумесь!*) može biti povezan s neosjetnim prizvukom grubosti u obraćanju. Istodobno, obraćanje imperativom svršenoga glagola (SV) (npr. *Сядьте!*) može glasiti kao oštra naredba, ali ne grubo: naredba izražena svršenim vidom uvijek

je na formalnoj razini korektna (uljudna, pristojna).

Kao i u svim ostalim dijelovima i poglavljima knjige, i u ovome se autorica obilato služi navođenjem dosadašnjih temeljnih teorijskih postavki i objašnjenja o analiziranoj tematici u radovima poznatih lingvista, ponajprije onih koji su se posebice bavili glagolskim vidom. Ovdje se, u svezi s analiziranom tematikom, izdvajaju samo autoričina isticanja pojedinih promišljanja. Tako A. V. Padučeva raspravlja o trima semantičkim komponentama imperativa nesvršenih glagola; u radovima V. Lehmana ističe se pragmatički pristup, tj. određenje pragmatičke funkcije; širenje proučavanja imperativnih iskaza, ne samo u domeni glagolskoga vida, u opisima je A. M. Peškovskoga koji dovodi u vezu i intonaciju: tako intonacija može biti izražena i u odsutnosti ili nepostojanju zapovjednoga načina, i obratno, zapovjedni način može biti izražen i nezapovjedno intoniranim glasom.

Tomu valja svakako dodati i autoričinu posebno isticanje važnosti teorije govornih činova, kojom se prema autoričinu mišljenju unosi bolji pristup rješenju problema uporabe glagolskoga vida i imperativa u ruskome jeziku. To se posebno odnosi na suvremena istraživanja i pristupe, a valja svakako naglasiti da se autoričina analiza “trijade” – vida, imperativa i izricanja uljudnosti – uvelike temelji na postavkama teorije govornih činova.

U drugome poglavlju prvoga dijela knjige autorica analizira sekundarna vid-ska značenja pri uporabi ruskoga imperativa. Dok je u prvome poglavlju riječ o primarnim, gramatičkim vidskim značenjima, u ovome se propituju pragmatičke

funkcije u svezi s glagolskim vidom i imperativom.

Prvo je potpoglavlje toga poglavlja usmjereno na propitivanje kategorije uljudnosti u ruskome jeziku, posebice iz jezikoslovne perspektive te novijih lingvističkih pristupa (osobito u J. L. Austina i G. P. Gricea, u čijim je radovima najprije i analizirana navedena kategorija).

U drugome se potpoglavlju propituju faktori distancije, od kojih autorica posebice raspravlja o vertikalnoj (asimetričnoj) distanciji, horizontalnoj (simetričnoj) distanciji te interpersonalnoj distanciji. Pritom je čuvanje (poštovanje) distancije pragmatička funkcija svršenoga vida, a narušavanje, nepridržavanje distancije pragmatička funkcija nesvršenoga vida.

U domeni kategorije uljudnosti važno je istaknuti i vrste negativne i pozitivne uljudnosti te neuljudnosti, o čemu autorica raspravlja u trećemu potpoglavlju.

U četvrtome je potpoglavlju riječ o konkurenciji glagolskih vidova u govornim činovima, posebice u dopuštenjima, dok je u petome poglavlju analiziran glagolski vid i oblici uljudnosti u ruskome jeziku, s posebnim osvrtom na pozive, želje i opraštanja. Pod nazivom konkurencija vidova razumijevaju se slučajevi u kojima se pri zamjeni jednoga vida drugim ne mijenja osnovni smisao, a mijenja se samo nijansa toga smisla. Konkurencija vidova razlikuje se po glagolskome vidu i s njim u vezi po različitome izražavanju kategorije uljudnosti. Tradicionalno poimanje semantike glagolskoga vida i imperativa sve do pojave pragmatičkih pristupa u lingvistici nije uzimalo u obzir složenu i sustavnu semantiku katego-

rije uljudnosti, koja može biti kako negativna tako i pozitivna.

Jezična analiza provedena na rusko-me jeziku pokazuje da se u rusko-me jeziku u kategoriji uljudnosti izrazito upotrebljava forma nesvršenoga vida u imperativnim oblicima. Zanimljivo je da navedeno obilježje svojstveno rusko-me jeziku nije tipično u drugim slavenskim jezicima, u kojima se nesvršeni vid upotrebljava puno rjeđe i uopće ne pridonosi prenošenju pozitivne uljudnosti.

O tome autorica raspravlja, propituje i analizira u drugome dijelu knjige u kojemu je riječ o vidu i kategoriji uljudnosti u imperativu, posebice u usporedbi ruskoga jezika s drugim slavenskim jezicima. Ovaj dio knjige, u kojemu se provodi kontrastivni i usporedni prikaz gramatičkih obilježja analiziranih jezičnih činjenica, velik je prinos proučavanju slavenskih jezika. Posebnost i vrijednost ovoga dijela jest u tome što autorica obuhvaća jezičnu građu brojnih slavenskih jezika, a među njima i hrvatskoga jezika. Uz ruski, ostali jezici uzeti u obzir analize jesu bjeloruski, ukrajinski, bugarski, madeonski, srpski, slovenski, slovački, češki, gornjolужиčki, donjolужиčki i poljski. Ovaj dio knjige autorica započinje analizom lingvističkih radova u kojima se promišlja o glagolskome vidu i imperativu u rusko-me jeziku, iako je dosada, i prema autoričinu zaključku, takvih lingvističkih istraživanja manje u drugim slavenskim jezicima. Pritom autorica napominje i činjenicu da je jezikoslovnih opisa u domeni pragmatičkih pristupa – čemu je cilj analize u ovoj knjizi – manje u odnosu na pristup primarnomu, gramatičkomu odnosu glagolskoga vida i drugih glagolskih oblika.

U skladu s autoričinim zaključkom o razlici uporabe svršenih/nesvršenih glagola u imperativu u rusko-me jeziku u odnosu na druge slavenske jezike, od navedenih lingvističkih opisa ovdje zbog samoga hrvatskoga jezika valja izdvojiti onaj I. Grickat (u članku iz 1959., str. 140) u kojemu se navodi da je u hrvatsko-me jeziku i u srpsko-me jeziku češći i uobičajeniji izričaj u kojemu su u uporabi svršeni glagoli, npr. *skinite kaput* i *sjednite* u odnosu na *skidajte kaput* i *sjedajte* (nesvršeni glagoli), upravo suprotno od ruskoga jezika gdje *снима́йте пальто* i *сади́тесь* (nesvršeni glagoli) preteže u odnosu na *снимите пальто* i *ся́дте* (svršeni glagoli).

Što se tiče modela analize provedenoga u drugome dijelu knjige, on je istovjetan onomu koji je autorica provela na jezičnoj građi ruskoga jezika u prvome dijelu knjige: autorica u poglavljima propituje primarna gramatička i sekundarna pragmatička vidska značenja u domeni imperativa i kategorije uljudnosti.

Na temelju provedene analize jezične građe slavenskih jezika ovdje se navodi temeljni zaključak, istaknut i u shematskome prikazu na kraju knjige. Naime, u istočnoslavenskim jezicima odnos glagolskoga vida i imperativa te kategorije uljudnosti je sljedeći:

a) svršeni glagoli koji imaju obilježje +[дистанция] izražavaju uvijek negativnu uljudnost, bez obzira je li tražena radnja koju valja izvršiti ugodna ili neugodna;

b) nesvršeni glagoli koji imaju obilježje -[дистанция] izražavaju pozitivnu uljudnost ili, naprotiv, neuljudnost, ovisno o tome je li tražena radnja koju valja izvršiti ugodna +[выгода] ili neugodna -[выгода].

U južnoslavenskim i zapadnoslavenskim jezicima stanje je sljedeće:

a) svršeni glagoli izražavaju negativnu uljudnost, što je jednako kao i u ruskome;

b) nesvršeni glagoli izražavaju samo familijarnost i neuljudnost, što je razlika prema ruskome. Pozitivna uljudnost izražena nesvršenim glagolima, što je svojstveno ruskomu jeziku, u tim je jezicima zapravo nepoznata.

Valja naglasiti da je u skladu s primijenjenim metodama, količinom jezične građe iz svih slavenskih jezika, vrsnoćom obradbe, jezgrovitim, argumentiranim i poticajnim zaključcima ovo poglavlje, kao i cjelina knjige, neosporno vrijedno.

U trećemu dijelu knjige predmet analize, istovrstan metodom pristupa prvim dvjema cjelinama, jest analiza glagolskoga vida, imperativa i kategorije uljudnosti u grčkome jeziku. Autorica je provela usporednu analizu na jezičnoj građi grčkoga jezika (novogrčkoga), kojemu nije svojstveno morfološko izražavanje glagolskoga vida, odnosno ciljano na građi jednoga neslavenskoga jezika. Takva supostavna, usporedna analiza pokazala se autorici posebno vrijednom i plodotvornom, pokazujući veliku analogiju sa slavenskim obilježjima izražavanja proučavanoga i opisanoga odnosa vida, imperativa i kategorije uljudnosti.

Zaključke analize provedene u knjizi autorica razlaže u posebnome, završnome dijelu knjige. Na taj su način temeljna načela razradbe, promišljanja i općih zaključaka i sadržajno istaknuta u posebnom cjelinu.

Od popratnih sadržaja knjiga ima posebno izdvojene opće shematske prikaze, nakon čega slijedi popis pokrata, kazalo

imena, kazalo naziva i kazalo jezikâ. Posebna je odlika knjige i iscrpan popis literature, posebice novijega datuma, u kojemu se uz druge jedinice ponajprije navode oni radovi i djela u kojima se autori dotiču proučavanja odnosa kojim se u ovoj knjizi bavi i sama autorica.

Vrijednost je i odlika ove studije što se minuciozno propituje ponajprije lingvistička problematika glagolskoga vida u slavenskim jezicima. Ta se jezična kategorija u domeni imperativa promatra u perspektivi kategorije uljudnosti. Prema provedbi analize i prema danim zaključcima na taj se način uspješno dovodi u vezu primarni (tradicionalni) gramatički pristup analizi povezan sa (suvremenim) pragmatičkim pristupom, gdje se npr. dovodi u vezu i teorija govornih činova i semantička komponenta glagolskoga vida.

Poseban je prinos i taj što autorica više nego uspješno provodi kontrastivnu, supostavnu analizu ruskoga jezika s ostalim slavenskim jezicima, dodajući i analizu na jezičnoj građi novogrčkoga jezika.

U tome kontrastivnome pristupu posebno mjesto zauzima dakako i hrvatski jezik, te na taj način osim predmeta analize dobivamo i rezultate lingvističke analize koji se tiču odnosa glagolski vid – imperativ – kategorija uljudnosti u hrvatskome jeziku. Stoga je knjiga osobito koristan prinos i kroatističkim jezikoslovnim istraživanjima kojima je cilj proučavanje složene jezične problematike glagolskoga vida u hrvatskome jeziku, a samim time i nezaobilazna studija namijenjena znanstvenicima i proučavateljima odnosa glagolskoga vida prema drugim glagolskim kategorijama i glagolskim oblicima, kako na gramatičkome tako i na semantičkome te pragmatičkome planu. Pritom osim do-

bivenih rezultata knjiga potiče i na nova istraživanja, uključujući sâm hrvatski jezik ili supostavne analize s drugim (ne) slavenskim jezicima.

Na kraju valja naglasiti da je autorica istraživanjima i zaključcima danim u ovoj knjizi dala svoj velik prinos teorijskome, metodološkome i kontrastivnome pristupu proučavanja posebice zanimljiva i složena odnosa glagolskoga vida i imperativa u domeni pragmatičkoga propitivanja jezičnih činjenica.

Željka Brlobaš